

KOJ LEON – filozof, semiotyk, logik, etyk, współtwórca i przedstawiciel logiczno-semiotycznej grupy lubelskiej, ur. 3 II 1929 w Tarnowskich Górach, zm. 27 VI 2006 w Zamościu (pochowany w Lublinie).

Studiował filozofię na KUL (1948–1954), był więźniem politycznym stalinizmu (od V 1950 – XI 1951). Na seminarium z filozofii średniowiecznej prowadzonym przez S. Swieżawskiego na KUL powstała pierwsza opublikowana praca K. o świetle i optyce u Dantego. Na seminariach J. Kalinowskiego rozwijał swój warsztat logiczny. W jego formacji intelektualnej ważną rolę odegrały prace J. Salamuchy. Zaowocowało to tematem pracy magisterskiej: *Poglądy ks. Salamuchy na uściślenie filozofii* (1954, promotor J. Iwanicki). Analiza koncepcji i metod filozofii oraz twórczości logicznej Salamuchy bezpośrednio wiąże się z tematyką konwersatorium metafizycznego prowadzonego przez Kalinowskiego, na którym K. reprezentował stanowisko zdecydowanie analityczne (wręcz neopozytywistyczne), polemizując z opcją neotomistyczną. W latach 1953–1956 K. był na KUL asystentem Kalinowskiego. Od 1956 pracował na UMCS w katedrze kierowanej przez N. Łubnickiego, pod kierunkiem którego w 1962 obronił doktorat – *Zasada przezroczystości a antynomie semantyczne*. Habilitację uzyskał w 1971 na podstawie rozprawy *Stosunek semantyki do pragmatyki*. W 1991 otrzymał tytuł prof. zwyczajnego. Od 1974 kierował pracami Zakładu Logiki i Metodologii Nauk; był redaktorem (od 1990) serii „Rozprawy Lubelskie” w ramach „Biblioteki Myśli Semiotycznej”. Zaprojektował i doprowadził do utworzenia w 1991 na UMCS specjalizacji w ramach studiów filozoficznych „Nauka o Języku i Komunikowaniu” (z trzema subspecializacjami semiotycznymi: logika, informatyka, nauka o języku naturalnym) i był kierownikiem tej specjalizacji. Wykładał również na KUL, Uniwersytecie Zielonogórskim, Uniwersytecie w Salzburgu, w USA (był członkiem Nowojorskiej Akademii Nauk), prowadził dwie edycje Wykładów im. K. Twardowskiego w Cieszynie (UŚ). Zaangażowany w powstanie, działalność i kształtowanie ideowego profilu NSZZ „Solidarność” na UMCS.

Działał w Polskim Tow. Filozoficznym (od 1956), był przewodniczącym jego Oddziału Lubelskiego (1983–1989), otrzymał tytuł honorowego członka tego towarzystwa. Uczestniczył w pracach Lubelskiego Tow. Naukowego, przewodnicząc sekcji filozoficzno-psychologiczno-pedagogicznej. Był

członkiem Polskiego Tow. Semiotycznego i uczestnikiem seminariów semiotycznych J. Pelca, z którym organizował przedsięwzięcia naukowe (konferencje, wydawnictwa, współpracę międzynarodową). Po 1989 brał udział w pracach Zespołu do spraw Przedmiotów Humanistycznych w Uczelniach Wyższych Rzeczypospolitej Polskiej, wysuwając propozycje zmian metod i programów nauczania. Uważał, że optymalny jest taki systemem pracy filozofów na uczelniach, gdy tworzy się w danym ośrodku grupy wyspecjalizowane w określonej problematyce i zarazem dokonuje się okresowej wymiany naukowców między ośrodkami, aby każdy mógł (a nawet musiał) przez część semestru wykładać w innych środowiskach akademickich, dzięki czemu w wielu różnych gremiach przedyskutowałby swe argumenty i tezy.

Ważniejsze prace K.: *Przyczynek do określenia stosunku zachodzącego między filozofią a logiką* (AnUMCS. Sectio I 10 (1958), 237–251); *Analiza logiczna nazw wyrażen* (RuF 20 (1961) nr 1–2, 54–55); *Stosunek semantyki do pragmatyki* (Lb 1969); *Paradoksy logiczne i ich rozwiązania* (RuF 29 (1971) nr 2, 153–154); *Semantyka a pragmatyka. Stosunek językoznawstwa i psychologii do semantyki* (Wwa 1971); *Analiza pytań II: Rozważania o strukturze pytań* (SSem 3 (1972) nr 1, 23–39); *Zasadność pytań* (SF 17 (1988) nr 12, 143–150); *Inquiries into the Generating and Proper Use of Questions* (z A. Wiśniewskim, Lb 1989); *Analizy i przeglądy semiotyczne* (Wwa 1990); *Myśl i znak* (Bł 1990); *Problemy semiotyki logicznej* (Wwa 1990); *Wątpliwości metodologiczne* (Lb 1993); *Wielkość i wynaturzenia racjonalizmu* (FN 4 (1996) nr 4, 133–140); *Powinności w nauce (I: Określenie i poznawalność powinności)*, Lb 1998); *Zdarzeniowa koncepcja znaku* (Wwa 1998); *O metodę w filozofii* (FN [7] (1999) nr 1–2, 7–30); *Sposoby uprawiania filozofii* (RF 50 (2002) z. 1, 345–359); *Rozkazy i zdania powinnościowe* (Summarium 34 (2005), 49–54).

SEMIOTYKA LOGICZNA I LOGIKA EROTETYCZNA. K. podejmował studia nad językiem naturalnym, koncentrując się na problematyce znaczenia, a nie składni. W tym obszarze badań wyróżniają się 3 grupy tematyczne: 1) logiczna analiza wyrażen języka naturalnego; 2) badanie związku logicznych cech wyrażen z mechanizmami psychologicznymi; 3) rozwijanie analiz o charakterze metateoretycznym i multidyscyplinarnym, aby uzgodnić odmienne

metody i koncepcje w badaniach nad znaczeniem wyrażen. K. dokonał własnej (oryginalnej) wykładni zasady przezroczystości, cechującej się m.in. większym stopniem precyzji od innych ujęć tej zasady; zaakcentował możliwość jej wykorzystania w związku z antynomią semantyczną; uznał przejrzystość za konsekwencję liniowości myślenia. Krytycznej refleksji poddawał różne rozumienia znaku. Zwracał uwagę na potrzebę odróżniania dwóch poziomów języka: części przedmiotowej i części podmiotowej (dyskutując z koncepcjami L. Wygotskiego i J. Piageta). Badał inne rodzaje myślenia niż myślenie werbalne, przekonany, że do myślenia werbalnego nie sprowadza się cała aktywność myślowa człowieka.

Na poziomie dociekań metateoretycznych uznał za zasadne i potrzebne wypracowanie powiązań logiki, semantyki i psychologii; powiązania te osłabiały „za daleko idące” – jak oceniał K. – konsekwencje (ogólnie słusznego) antypsychologizmu. W siedemdziesięciolecie referatu J. Łukasiewicza z 1907, odrzucającego psychologizm w logice, K. proponował nowe spojrzenie na niezbędną współpracę badawczą logiki i psychologii. Wbrew zwolennikom tezy o niewspółmierności, K. rozpatrywał warunki konieczne wzajemnego zrozumienia, wykazując także ich etyczny charakter.

W analizach dotyczących logiki erotetycznej podejmował następujące zagadnienia: terminy pierwotne logiki pytań, struktura pytań i ich zasadność związana z pragnieniem uzyskania informacji, ocena prób parafrazy pytań za pomocą zdań.

ELEMENTY ONTOLOGII EWENTYSTYCZNEJ. Pojęcie zdarzenia ma status fundamentalnej jednostki ontologicznej. Drugim istotnym pojęciem jest pojęcie działania. K. (ze współpracownikami) analizował aksjomaty charakteryzujące owe pojęcia. Akceptując podstawowe idee logiki niefregowskiej (m.in. odrzucenie koncepcji wartości logicznych jako korelatów semantycznych zdań), przyjął, że zdania naszego języka korespondują z sytuacjami (prostymi i złożonymi). Do wymogu zupełności i niesprzeczności, które muszą być spełnione przez przedmiot konkretny, K. dodał jeszcze wymóg posiadania nieskończenie wielu własności.

POSTULATY METODOLOGICZNE I ETYCZNE. Postępując wg zaleceń metodologicznego rygoryzmu i ideału pełnej odpowiedzialności za własne analizy, K. – prezentując elementy wypracowanej przez siebie zdarzeniowej

koncepcji znaku – wskazuje podstawowe warunki formalne, których wymaga się od każdej „względnie poprawnej metodologicznie” teorii. Powinno się wyliczyć wszystkie specyficzne terminy pierwotne, rodzaje zmiennych, stałe logiczne, reguły składni oraz reguły wnioskowania. Należy też uwzględnić, że stałe logiczne i reguły wnioskowania wyznaczają logikę leżącą u podstaw teorii. K. podkreśla, iż „merytoryczne rozważania stwarzają potrzebę tworzenia nowych logik”. Artykułuje dylematy związane z postulatem pełnej odpowiedzialności za słowo: czy „najpierw próbować stworzyć narzędzia badawcze w postaci stosownej logiki, czy też zrezygnować z pełnej odpowiedzialności”? K. usprawiedliwia „mniej odpowiedzialne postępowanie” doniosłością poznawczą tematu badań (*Zdarzeniowa koncepcja znaku*, 26–27).

K. zwracał uwagę na etyczne aspekty pracy naukowej. Rozpatrując kwestię powinności (zwł. powinności w nauce), uznał nieodzowność hierarchii wartości. Warunkiem odpowiedzi na pytanie: Dlaczego zależy nam na zdaniach prawdziwych i dlaczego chodzi nam o odrzucenie pozostałych zdań, lub przynajmniej o nieprzyjmowanie tych pozostałych? – jest znajomość jakiejś hierarchii wartości. Jeśli brakuje tej wiedzy, wówczas „można zastanowić się, czy ważniejsze są zdania prawdziwe, czy też zdania zaczynające się na literę B. Jeśli nie ma kryteriów, to wszystko jest obojętne” (*Powinności w nauce*, 22).

ELEMENTY TEORII DYSKUSJI I KRYTYKI. K. łączył teorię dyskusji z koncepcją nauki i filozofii. Dyskusje wiedzotwórcze powinny być „prawdopodobne”. Są one podstawą twórczości w nauce i źródłem jej rozwoju (to „stymulatory twórczego myślenia”), są niezbędne w uprawianiu filozofii („[...] nic nie zastąpi żywego dyskutanta z jego bezpośrednią reakcją na nasze wątpliwości, nic też nie zastąpi naszej bezpośredniej odpowiedzi” – *Wątpliwości metodologiczne*, 39). Krytycznie oceniał współczesny zanik bezpośrednich dyskusji. Rozpatrując (dające się wyeliminować) źródła dezintegracji nauki, piętnował zjawisko „spetryfikowanego sporu” i „postawę wojennej niechęci” w relacjach między różnymi „kołami” naukowców i filozofów, mimo że „nowe wiadomości i metody wręcz zmuszają do współpracy” (tamże, 120–121). Wykazał, że apodyktyczność nauki – wyróżniająca ją z całości kultury – „wymusza na jej przedstawicielach maksimum tolerancji” oraz „dyskusję i krytycyzm”, bowiem „trzeba

bardzo dokładnie odróżniać rzeczywiste warunki konieczne celów od pozornych warunków koniecznych” (*Powinności w nauce*, 258).

ELEMENTY METAFILOZOFII. Rozprawa *O metodę w filozofii* otwiera cykl publikacji K. prezentujących i systematyzujących wyniki jego refleksji metafizycznej. Tekst wydany w końcu XX w. przypomina (treścią i tytułem) metafizyczne debaty z pierwszej poł. XX w., przede wszystkim referat Łukasiewicza *O metodę w filozofii* (PF 31 (1928), 3–5). K. ocenia, że sposoby postępowania w filozofii nie są metodami, a filozofia nie ma metodologii. Wyniki w filozofii wyznaczają nie tyle wstępne warunki i opisany ciąg działań, ile są „zależne od indywidualności filozofa i jego umysłowej biografii”. Opowiadając się za potrzebą wypracowania efektywnej metody analizy, K. nawiązał do – polemizującego z relatywizmem i wykazującego absolutność prawdy – studium K. Twardowskiego *O tzw. prawdach względnych* (w: tenże, *Rozprawy i artykuły filozoficzne*, Lw 1927, 64–93). Przyjął, iż nie ma prawd względnych, a niesprzeczność stanowi pożądaną wartość; odrzucał też argumenty relatywistów z obecności sprzecznych wypowiedzi, bo nie dochodzą oni, czy te wypowiedzi są faktycznie sprzeczne. Za konieczną podstawę metod filozofii uznał wypracowanie metody eliminacji sprzeczności i uzasadniania tez. We wstępnej postaci opisał metodę systematycznego uprawiania filozofii, polegającą na usuwaniu sprzeczności i wykrywaniu przedzałożeń. Historyczne dziedzictwo filozoficznych poglądów postrzegał jako „gigantyczny zasobnik sprzeczności”, które dlatego się poznaje, iż aktualne również dziś sprzeczności wymagają usunięcia.

Wykrycie i wyeliminowanie wszystkich sprzeczności jest w filozofii wymagane, aby osiągnąć cel, jakim jest „spójne widzenie świata”, a co najmniej spójne poznanie świata w zakresie przyjmowanych przedzałożeń wszystkich tematów podejmowanych w filozofii. Natomiast, gdy w filozofii uwzględnia się nowe twierdzenia (uznane za prawdziwe), to przedzałożenia już uporządkowane mogą być z nimi sprzeczne; to wymaga „przedzałożeń wyższego rzędu”, co różni filozofię od systemu logicznego, który „wyczerpuje wszystkie swoje tezy (konsekwencje aksjomatów)”. K. postulował, aby uprawiając filozofię, podejmować współpracę z innymi dziedzinami wiedzy.

ELEMENTY HISTORII FILOZOFII. W swych tekstach i dyskusjach problemy filozoficzne ujmował w kontekście krytycznie zreflektowanej wiedzy o

dziejach filozoficznych pytań i argumentów. Proponował postawę „sokratejskiej niewiedzy” do dziejów filozofii: dzięki analitycznie pogłębionej refleksji historycznej można uzyskać wiedzę o naszej filozoficznej niewiedzy, a nie jedynie obciążający, encyklopedyczny zbiór informacji. Teksty z zakresu historii filozofii: *Neopozytywizm* (Znak 10 (1958), 651–663) i hasło encyklopedyczne *Szkoła lwowsko-warszawska w filozofii* (w: *Encyklopedia współczesna*, Wwa 1958, 189), w których akcentuje się kwestie zmian w zakresie metody i języka filozofii, a także: autoreferat *Koncepcja filozofii i geometryzacji logiki według B. Borsteina* (RuF 22 (1964); przedruk w: *Studia z filozofii polskiej*, BB 2006, I 331–332); teksty dotyczące logiki J. S. Milla i myśli B. Russella. Przy tej okazji wskazywał, że podstawowym kryterium wielkości filozofa są dyskusje, które wzbudzał. Walory faktograficzne ma tekst *Uwagi o życiu ks. Jana Salamuchy* (Summarius 18 (1989), 149–159).

DYDAKTYKA AKADEMICKA. Na podstawie własnych doświadczeń nauczycielskich i dociekań semiotycznych K. sformułował elementy koncepcji nauczania i studiowania. Efektywne używanie języka w działaniach dydaktycznych jest zależne od znajomości elementów teorii zjawisk językowych oraz od rozpoznania i respektowania przez nauczyciela prawidłowości językowych. Właściwe projektowanie lekcji i podręcznika wymaga znajomości związku między zrozumiałością tekstu a ilością i zagęszczeniem nowych informacji podanych w danej jednostce dydaktycznej. K. postulował semiotykę dla nauczycieli jako osobną dziedzinę badań nad użyciem języka oraz jako integrujący wiedzę o języku przedmiot nauczania na studiach pedagogicznych.

DOKONANIA. K. należy do grona wybitnych i świadomych swego intelektualnego rodowodu absolwentów studiów filozoficznych KUL, a jego dorobek naukowy i dydaktyczny, nawiązujący do badań szkoły lwowsko-warszawskiej, lokuje go wśród czołowych współczesnych pol. filozofów analitycznych. Opowiada się za odpowiedzialnym uprawianiem filozofii w stałej łączności ze współczesną nauką, zwł. naukami przyrodniczymi, logiką, matematyką, językoznawstwem i psychologią. Jedną z cech wyróżniających działalność naukową K. jest konsekwentne inicjowanie i animowanie dyskusji wiedzotwórczych, w które włączał kolejne pokolenia uczniów i

współpracowników, formując w ten sposób logiczno-semiotyczną grupę (szkołę) lubelską.

Główne prace K. dotyczą: 1) semiotyki logicznej języka naturalnego (m.in. zasady przezroczystości w kontekście antynomii semantycznych, niezbędnych warunków wzajemnego zrozumienia, problematyki niewspółmierności i nieostrości, definiowania wyrażeń okazjonalnych i pojęć wielotreściowych, nazw cudzysłowowych, rodzin znaczeniowych, prawdziwości zdań fikcjonalnych, zasadności przekonań, krytycznego rozpoznania i uzasadniania przekonań niespontanicznych, relacji między myśleniem a mową wewnętrzną, statusu semantyki ekstensjonalnej i semantyki intensjonalnej, walorów gramatyk i semantyk transformacyjnych, teorii i psychologii znaku oraz działania na znakach i racjonalności ich użytkowników); 2) logiki pytań; 3) ontologii ewentystycznej i zdarzeniowej koncepcji znaku (kategorie zdarzenia i działania); 4) teorii powinności (formułowanej w sporze z tezami D. Hume'a o niemożliwości przejścia między bytem i powinnością, z wykorzystaniem teorii systemów); 5) refleksji metafizycznej (ukierunkowanej na wypracowanie elementarnych metod uprawiania filozofii); 6) metodologii nauk i metodyki pracy naukowej (rozpoznania sytuacji dezintegracji i warunków integracji nauk, obecności i funkcji wartości w nauce i w metodologii nauk); 7) zasad efektywnej dydaktyki akademickiej (respektującej m.in. zalecenia semiotyki, uwzględniającej wiedzotwórczą rolę pytań, otwartej dyskusji i umiarkowanego krytycyzmu).

A. B. Stępień, *Konwersatorium metafizyczne*, ZNKUL 1 (1958) nr 3, 132–136; Leon K. [autobiogram], RuF 42 (1985) nr 1–2, 122–124 (uzupełnienie: RuF 55 (1998) nr 3, 517–518); J. Pelc, *Przedmowa*, w: L. Koj, *Problemy semiotyki logicznej*, Wwa 1990, IX–XVIII; J. Woźniak, *Logiczna analiza pojęć typologicznych*, Wwa 1990, zwł. 42–64; *Między logiką a etyką. Studia z logiki, ontologii, epistemologii, metodologii, semiotyki i etyki. Prace ofiarowane profesorowi Leonowi K.*, Lb 1995; A. B. Stępień, *Stan filozofii we współczesnej Polsce*, w: *Filozofować dziś. Z badań nad filozofią najnowszą*, Lb 1995, 321; S. Janeczek, *Filozofia na KUL-u. Nurty – osoby – idee*, Lb 1998, 81; Z. Tworak, *K. Leon*, w: *Słownik filozofów polskich*, Pz 2006², 75–77; A.

Brożek, *Pytania i odpowiedzi. Tło filozoficzne, teoria i zastosowania praktyczne*, Wwa 2007; J. Pelc, *Leon K.*, SSem 26 (2007), 33–41; U. Żegleń, *Prof. dr hab. Leon K.*, *Summarium* 36 (2007), 227–229.

Marek Rembierz